

REFERAT

„Współpraca polsko-duńska w zakresie wdrażania nowych rozwiązań w gospodarce leśnej na terenie LKP „Puszcze Szczecińskiej”

mgr inż. Maciej Jaguś

W latach 1997 – 2000 na terenie Nadleśnictwa Kliniska wspólnie z duńską firmą konsultingową „Danagro”, reprezentującą Duńską Agencję Pomocy dla Środowiska w Europie Wschodniej realizowany był projekt pilotażowy dotyczący wprowadzenia zasad wielofunkcyjnej gospodarki leśnej w oparciu o bliską współpracę i doświadczenie zdobyte w tym zakresie przez leśnictwo polskie i duńskie. Nadleśnictwo Kliniska w tym czasie wchodziło już w skład nowo utworzonego Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Puszczy Bukowej i Goleniowskiej”, powołanego w 1996 r., jako jednego z 10 Leśnych Kompleksów Promocyjnych w kraju.

Był to bardzo dobry moment, aby rozpocząć wdrażanie nowatorskich i niekonwencjonalnych działań, zbieżnych z ideą przyświecającą Leśnym Kompleksom Promocyjnym. Po wstępnym rozpoznaniu zdecydowano o skupieniu się na 20 tematach, najistotniejszych z punktu widzenia działalności Nadleśnictwa Kliniska.

Realizowane działania obejmowały następujące zagadnienia:

1. Zalesienia gruntów porolnych.

Temat ten był omawiany i realizowany w zakresie wzbogacenia i urozmaicenia składu gatunkowego gruntów zalesianych oraz optymalnego wykorzystania potencjalnych możliwości produkcyjnych gruntów rolnych. W sposób szczególny zwracano uwagę na konieczność kształtowania i tworzenia już na etapie zalesiania, strefy ekotonowej na granicy pole-las. Podkreślano konieczność obsadzania obrzeży zalesianych gruntów kilkoma rzędami składającymi się z gatunków nektarodajnych i owocodajnych, które z jednej strony wytworzą strefę buforową pomiędzy ekosystemami, a z drugiej wzbogacą różnorodność biologiczną. Wdrożone działania tworzenia urozmaiconej i rozbudowanej strefy brzeżnej zostało później wprowadzone, jako obowiązujące w unijnych programach zalesieniowych.

2. Ankietyzacja dotycząca wzajemnej relacji pomiędzy lokalną ludnością, a Nadleśnictwem Kliniska oraz ogólnego wizerunku Lasów Państwowych w społeczeństwie.

W ramach projektu przygotowano treść ankiet, przeszkolono ankietów, opracowano wyniki sondazy, sfinansowano koszty ankietyzacji. Ankietyzację prowadziło 23 członków Stargardzkiej Pracowni Ekologicznej. Sondaż prowadzono zarówno wśród turystów odwiedzających obiekty turystyczne nadleśnictwa, jak i pośród lokalnej ludności. Ankietyzacja dostarczyła wielu cennych informacji dotyczących potrzeb w zakresie zagospodarowania turystycznego, pozwoliła ocenić oczekiwania zarówno turystów jak i miejscowej ludności względem Lasów Państwowych w tym zakresie.

Wyniki sondażu wykazały stosunkową dużą niewiedzę ludzi odwiedzających tereny leśne, zarówno, jeśli chodzi o ogólną tematykę przyrodniczo-leśną jak i zasady właściwego zachowania się w lesie. Utwierdziło to nas w przekonaniu o potrzebie prowadzenia szerokiej działalności edukacyjnej w społeczeństwie, czemu bardzo pręźnie służył i służy działający od czerwca 1997 r. Ośrodek Edukacji Przyrodniczo Leśnej przy Nadleśnictwie Kliniska.

3. Zagadnienia hodowli lasu.

Duńscy partnerzy projektu wysoko ocenili obowiązujące wytyczne i zasady hodowli lasu obowiązujące w Lasach Państwowych. Wymiana doświadczeń i dyskusje

oscylowały wokół leśnictwa wielofunkcyjnego, sztucznego i naturalnego odnowienia lasu, wprowadzania drugiego piętra drzewostanu oraz certyfikacji lasów, jako instrumentu promującego ekologiczną wielofunkcyjną gospodarkę leśną.

Zwrócono uwagę na to, że w odnowieniach gatunków liściastych niejednokrotnie czynnikiem determinującym udatność nasadzeń tych gatunków, jest silna presja od zwierzyny płowej. Jako alternatywę grodzienia nasadzeń zaproponowano „*sadzenie osłonowe*” polegające na sadzeniu razem w jeden dołek 2 sadzonek; gatunku atrakcyjnego i mało atrakcyjnego żerowo, np. dębu z brzozą.

Zagadnieniem omawianym szerzej było dostosowanie względów bioróżnorodności do gospodarki leśnej oraz wprowadzanie gatunków liściastych w formie drugiego piętra w drzewostanach sosnowych. Zaowocowało to pilotażowym programem przebudowy drzewostanów sosnowych.

4. Kształtowanie obrzeży lasu.

Prowadzona wymiana doświadczeń i poglądów w zakresie obrzeży lasów, potwierdziła konieczność i potrzebę świadomego kształtowania stref ekotonowych. Ustalono wspólnie, że kształtowanie stref ekotonowych polegać powinno na poprawie struktury przestrzennej i warstwowej obrzeży drzewostanów m.in. poprzez:

- silniejsze cięcia w górnej warstwie drzewostanu,
- promowanie i popieranie domieszek liściastych,
- poprawianie warunków bytowych krzewom podszytowym,
- zachowanie w stanie nienaruszonym drzew i krzewów okrajkowych.

Ponadto w drzewostanach z niewykształconą, bądź przekształconą sztucznie ścianą lasu zalecono wzbogacenie obrzeży poprzez dosadzanie drzew i krzewów z rodzimych gatunków dostosowanych wymaganiami do siedliska.

5. Ochrona starych drzew.

Postępowanie w ramach zadania polegało na promowaniu zabiegów hodowlanych polegających na wykonaniu cięć wokół starych drzew gatunków liściastych, głównie w bezpośrednim sąsiedztwie terenów podmokłych, miejsc zagospodarowania turystycznego, oraz w otoczeniu pojedynczych egzemplarzy stojących pośród litych sośnin. Działanie to poprzez poprawę ich warunków świetlnych, ma stymulować wzrost, sprzyjać regeneracji koron drzew oraz wzmacniać intensywność owocowania, a pośrednio ma wyeksponować również walory krajobrazowe miejsc atrakcyjnych turystycznie.

W sposób szczególny były omówione również zagadnienia związane z koniecznością pozostawienia w drzewostanie w stanie nienaruszonym martwych, zarówno stojących jak i leżących pni drzew. Pozostawiane w drzewostanach martwe drewno stojące i leżące już pnie drzew, jako siedliska licznych grup roślin i zwierząt, istotnie przyczyniają się do wzbogacania różnorodności biologicznej ubogich gatunkowo biocenoz leśnych.

Celowość pozostawiania martwego drewna w lesie jest podkreślana obecnie w sposób szczególny zarówno przez przyrodnicze ośrodki naukowe, pozarządowe środowiska ekologiczne jak i też jest oceniana w ramach audytów prowadzonych przez firmy zajmujące się certyfikacją lasów – FSC, PEFC.

6. Metody sadzenia, pozyskiwania oraz transportu produktów leśnych. Sprzęt do wykonywania trzebieży oraz sadzenia/przygotowania gleby.

Efekt wymiany poglądów i doświadczeń było opracowanie i wdrożenie pilotażowego projektu dotyczącego metod wprowadzania drugiego piętra w drzewostanach sosnowych.

Do programu wytypowano 40 letni drzewostan sosnowy na siedlisku BMśw, który podzielono na dwie działki. Na każdej z działek wykonano cięcia trzebieżowe o różnym nasileniu. Na pierwszej działce wg metody duńskiej wykonano cięcia o dużej intensywności (35m³/ha) a na drugiej wg metody polskiej o średniej intensywności (20m³/ha). Następnie na bliźniaczych powierzchniach eksperymentalnych przygotowano glebę do nasadzeń w 4 wariantach:

- pługiem ślimakowym (snail),
- kultywatorem Kulla,
- tradycyjnie pługiem dwuodkładnicowym,
- porównawczo bez przygotowania gleby.

Następnie powierzchnie ogrodzono i posadzono pod okapem następujące gatunki: buk, grab, lipa, jawor, dąb bezszypułkowy, grab a dla porównania część nasadzeń bukowych i grabowych posadzono poza grodzieniem.

Założona powierzchnia doświadczalna była objęta w latach następnych monitoringiem, na podstawie którego powstała praca magisterska „*Analiza wzrostu podsadzeń produkcyjnych wykonanych w ramach projektu polsko-duńskiego realizowanego na terenie Nadleśnictwa Kliniska w latach 1999 – 2000*”, wykonana przez pracownika nadleśnictwa.

7. Tereny z lasami naturalnymi.

Typowych lasów nienaruszonych gospodarką człowieka w obrębie Nadleśnictwa Kliniska nie ma. Zwrócono, zatem uwagę na to, że z punktu widzenia bioróżnorodności, występowanie takich obszarów, w których ogranicza się prowadzenie gospodarki leśnej jest bardzo ważne. Strony w ramach wzajemnej wymiany poglądów i doświadczeń zgodziły się, co do zasadności pozostawienia bez zabiegów gospodarczych przeważającej części drzewostanów porastających Torfowisko Reptowo. Obszar ten, jako wyeksploatowane w przeszłości torfowisko wysokie o dużym uwilgotnieniu, pocięty jest gęstą siecią rowów melioracyjnych, przez co jest bardzo trudno dostępny. Będąc w przeszłości mało użytkowany, odpowiadał swoim charakterem najbardziej założonym celom. W zaleceniach strona duńska zasugerowała potrzebę trwałego zaniechania w przyszłości pozyskania drewna i kontynuację procesu renaturyzacji torfowiska w Reptowie. Zgodnie z sugestiami w uzgodnieniu z RDLP w Szczecinie, Torfowisko Reptowo objęte było programem Ochrony Bałtyckich Torfowisk wysokich na Pomorzu, który był realizowany wspólnie z Klubem Przyrodników. Przyczyniło się to do poprawy warunków wilgotnościowych tego obszaru. Zaniechanie użytkowania trudnodostępnych lasów przyczyniło się też w sposób naturalny do powstania ostoi ksylobiontów, zanim jeszcze wprowadzone zostały obligatoryjne wytyczne RDLP w tym zakresie. W kolejnych latach utworzony został na tym terenie Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy, a obecnie Torfowisko Reptowo zostało wpisane w sieć obszarów Natura 2000.

8. Produkcja zrębków.

Zespół duńskich ekspertów odniósł się szczególnie do ekologicznych rozwiązań w produkcji zrębków, ponieważ jeśli chodzi o technologię pozyskiwania i wykorzystywanie tego surowca, proces ten, jako Lasy Państwowe mamy dobrze opanowany. Aspekt ekologiczny był omawiany w kontekście optymalnego wykorzystania biomasy leśnej, w sposób niepowodujący ubożenia siedlisk leśnych w tym zwłaszcza borowych, poprzez:

- nie eksploatacja części podziemnych drzew (pnie, korzenie)
- pozostawienia w lesie zielonych części drzew (igłowie wraz z drobnymi gałązkami),

- zaniechania pozyskiwania surowca z drobnicy na słabych siedliskach borowych, tak aby nie narażać środowiska leśnego na utratę składników pokarmowych
- ograniczenie do minimum wykorzystania odpadów poźrębowych na zrębki zielone (energetyczne),
- rezygnacja z wypalania na rzecz rozdrabniania i pozostawiania biomasy w lesie w miejscu pozyskania drewna.

W ślad za tym, mając na uwadze względy środowiskowe oraz w ramach innowacyjnych i nowatorskich działań przypisanych LKP-om, podjęto starania w celu nabycia przez jednego z ZUL kruszarki do rozdrabniania pozostałości poźrębowych. W bardzo krótkim też czasie w Nadleśnictwie Kliniska wypalanie gałęzi na zrębach zastąpiono ich rozdrabnianiem. Wprowadzone nowatorskie rozwiązanie spotkało się z dużym zainteresowaniem wielu nadleśnictw oraz Zakładów Usług Leśnych.

9. Gospodarka łowiecka.

Wymiana doświadczeń skupiła się przede wszystkim wokół możliwości poprawy warunków bytowych zwierzyny łownej. Podjęte działania na terenie OHZ LP Nadleśnictwa Kliniska, miały na celu zwiększenie bazy żerowej dla jeleni, a tym samym ograniczenie szkód w drzewostanach oraz na sąsiednich terenach rolniczych. Opracowano pilotażowy projekt koszenia wybranych łąk, których wykonanie sfinansowane zostało ze środków projektu. Podjęte działania były kontynuowane i rozwijane w latach następnych. Nadmienić należy, że obecnie Nadleśnictwo Kliniska po przejściu od ANR ponad 260 ha gruntów rolnych w ramach programów rolnośrodowiskowych wykasza blisko 200 użytków zielonych, co oprócz efektów ekologiczno-przyrodniczych wzbogaca bazę żerową dla zwierzyny płowej.

10. Warsztaty promujące wielofunkcyjną gospodarkę leśną

Pierwsza edycja warsztatów odbyła się w dniach 22-23 września 1998 r. Drugą edycję zorganizowano na przełomie września i października 1999 r.

Warsztaty podsumowujące projekt miały miejsce 30 maja 2000 r. Licznie wzięli w nich udział przedstawiciele wszystkich stron zaangażowanych w projekt, tj. Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinie, Nadleśnictwa Kliniska, Uniwersytetu Szczecińskiego, Akademii Rolniczej w Szczecinie, Komitetu Ochrony Orłów oraz członkowie duńskiego zespołu. Uczestniczyli także zaproszeni goście, w tym z Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych, parków narodowych, przedstawiciele nadleśnictw z innych LKP-ów, organizacji pozarządowych.

Zorganizowane zostały także dwudniowe warsztaty (X. 1999) dla nauczycieli przyrody i biologii. Tematem wiodącym było „Wykorzystanie lasu, jako bazy dydaktycznej” oraz „Formy i metody pracy z różnymi grupami wiekowymi”.

11. Szkołka leśna.

Gospodarka szkółkarska w Nadleśnictwie Kliniska została bardzo wysoko oceniona przez ekspertów duńskich, zarówno, jeśli chodzi o zastosowane technologie, jak i efekty hodowlane w produkcji materiału sadzeniowego.

Wymiana poglądów i doświadczeń przyczyniła się do wzajemnego pogłębienia wiedzy. W ramach projektu postawiono na szkółce tablicę edukacyjną informującą o pracach, które są na niej wykonywane, a także o jej roli w prowadzeniu gospodarki leśnej.

12. Praktyczne wdrażanie ustawy o lasach oraz prawa łowieckiego.

Strona duńska zapoznała się z zapisami zawartymi w ustawodawstwie krajowym oraz rozporządzeniach branżowych (Ustawa o Lasach, Zarządzenie nr 11 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z 14.02.1995r. w sprawie doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych) w zakresie zapisów promujących i wdrażających zasady wielofunkcyjnej gospodarki leśnej w Lasach Państwowych. Bardzo wysoko oceniono zmiany, jakie zaszły w ustawodawstwie krajowym, a tym samym w podejściu leśników do przyrodniczej i ekologicznej strony gospodarki leśnej.

13. Prezentacja Nadleśnictwa Kliniska.

Opracowano prezentację audiowizualną o Nadleśnictwie Kliniska, Leśnym Kompleksie Promocyjnymi i wielofunkcyjnej gospodarce leśnej w 3 wersjach językowych (polskiej, angielskiej i niemieckiej). Do prezentacji w formie diaporamy wykorzystano liczne slajdy wykonane w trakcie trwania Projektu, które następnie przekazano Nadleśnictwu Kliniska, z możliwością ich nieograniczonego późniejszego wykorzystania.

Opracowano także w trzech wersjach językowych folder prezentujący wielofunkcyjną gospodarke leśną i walory przyrodnicze Nadleśnictwa Kliniska.

14. Energia odnawialna.

W ramach tego działania sfinansowano zakup 4 paneli słonecznych, które zamontowano na dachu Ośrodka Edukacji Przyrodniczo-Leśnej działającego przy Nadleśnictwie Kliniska. Skumulowana energia słoneczna została wykorzystana do podgrzewania wody w budynku ośrodka i nadleśnictwa.

Kolektory słoneczne pełniły też funkcje edukacyjną, promując energię odnawialną.

15. Odtwarzanie terenów podmokłych.

Na obszarze Nadleśnictwa Kliniska odtworzono lub wybudowano 12 małych zbiorników – oczek wodnych.

Strona polska zaproponowała, do odtworzenia miejsca po dawnych niewielkich śródleśnych zbiornikach wodnych, które w wyniku naturalnych procesów, albo całkiem wyschły, albo posiadały tylko śladowe ilości wody.

Większość znajdowała się w drzewostanach zdominowanych przez sosnę, na suchych i piaszczystych glebach. Były to obniżenia terenu w drzewostanach, gdzie woda gruntowa była widoczna w wilgotnych porach roku, a latem jej poziom spadał poniżej dna zagłębienia. W wyniku tych działań udało się przywrócić pierwotny charakter części z tych miejsc przez co znacznie wzrosła ich atrakcyjność przyrodnicza.

Podjęto działania zmierzające do renaturyzacji 11 ha najbardziej podmokłego terenu na terenie Torfowiska Reptowo.

Działania w zakresie odtwarzania terenów podmokłych były i są nadal kontynuowane w Nadleśnictwie Kliniska.

16. Poszerzenie wiedzy dotyczącej flory i fauny Nadleśnictwa Kliniska.

Punktem wyjścia było zebranie informacji poprzez przeprowadzone inwentaryzacji flory, małych ssaków, ptaków, płazów i gadów, chrząszczy oraz słodkowodnych owadów. W pracach badawczych brali udział zarówno naukowcy ze szczecińskich ośrodków naukowych, jak i eksperci duńscy. Efektem działań są raporty:

- „Charakterystyka oraz ocena terenów podmokłych doliny Iny”
- „Naturalne wartości oraz chemizm wody biotopów jezior na odcinku Poczernin-Warchlino”
- „Renaturyzacja torfowiska w Reptowie”

- „Inwentaryzacja ptaków drapieżnych oraz innych zwierząt objętych ochroną strefową”
- „Raport dotyczący badań realizowanych na terenie Nadleśnictwa Kliniska – VI 2000r.”
- „Propozycje do planu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej w Nadleśnictwie Kliniska”

Zdobyte informacje oraz wiedza zostały wykorzystane do wykonania map tematycznych dotyczących bioróżnorodności na potrzeby realizacji wielofunkcyjnej gospodarki leśnej oraz prezentacji i folderu o nadleśnictwie.

Zorganizowany został także kurs dotyczący różnorodności biologicznej, z udziałem pracowników Nadleśnictwa Kliniska, studentów Akademii Rolniczej w Szczecinie oraz członków organizacji pozarządowych.

17. Dostarczenie sprzętu oraz materiałów informacyjnych Ośrodkowi Edukacji Przyrodniczo-Leśnej

- Opracowano plan rozwoju działań edukacyjnych w Ośrodku Edukacji Przyrodniczo-Leśnej.
- Opracowana została karta pracy do wystawy „Woda bogactwo przyrody”
- W ramach projektu przekazane zostały panoramiczne rzutniki do slajdów.

18. Wystawy w Ośrodku Edukacji Przyrodniczo-Leśnej.

Zrealizowano dwie wystawy. Podczas I edycji warsztatów we wrześniu 1998 r. otwarta została wystawa pn. „*Woda – bogactwo przyrody*”. Druga wystawa prezentująca rezultaty projektu „*Wielofunkcyjna gospodarka leśna w Nadleśnictwie Kliniska*” zaprezentowana została rok później w trakcie II edycji warsztatów we wrześniu 1999 r.

19. Rozwój miejsc zagospodarowania turystycznego w Nadleśnictwie Kliniska.

- W ramach projektu w 1998 r. przygotowano 3 pilotażowe miejsca zagospodarowania turystycznego, zlokalizowane w miejscach o odmiennym charakterze:
  - 1-bezpośrednie sąsiedztwo doliny rzeki Iny,
  - 2-przy drodze szybkiego ruchu,
  - 3-w odległości 1 km od miasta Goleniowa.
- W ramach projektu na obiektach ustawiono tablice edukacyjne opisujące walory sąsiadujących terenów.
- W otoczeniu parkingów wykonano także nasadzenia rodzimych gatunków krzewów o atrakcyjnych walorach estetycznych.
- W 1999 r. N-ctwo przygotowało 4 kolejne miejsca rekreacji, wieżę widokową w dolinie Iny oraz ścieżkę rowerową o długości 30 km.
- Wybudowano także przy Ośrodku Edukacji plac zabaw dla dzieci (równoważnia z drewna 2szt., wieża ze schodkami 1szt., domek szałas – 2 szt.)

20. System informatyczny wielofunkcyjnej gospodarki leśnej.

Na początku 1998 r. ze środków projektu zakupiono i przekazano stronie polskiej sprzęt do tworzenia i obsługi mapy numerycznej:

Digitizer z Deską kreślarską, Ploter kolorowy z możliwością drukowania map o formacie A0 włącznie; sprzęt komputerowy: komputer PC Pentium II z dwoma monitorami, drukarka, skaner, ponadto Sprzęt GPS z oprzyrządowaniem, oprogramowania MapInfo.

Podczas gdy w połowie 1998 r. ukazało się *Zarządzenie nr 23/98 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych w sprawie wstępnych założeń technicznych dla wykonawców leśnej mapy numerycznej* prace nad mapą numeryczną w Nadleśnictwie Kliniska były już mocno zaawansowane. Pod koniec 1999 r. mieliśmy już gotową mapę numeryczną, która była wykonana w oparciu o zaktualizowaną równocześnie w ramach kolejnej rewizji

urzędniowej bazę danych. Nadmienić należy, że byliśmy wtedy jednym z pierwszych nadleśnictw w kraju posiadających mapę numeryczną.

21. Podsumowanie i Wnioski

Podsumowując efekty współpracy z perspektywy już prawie 15 lat, należy wymienić te działania, które były zarówno nowatorskie w Lasach Państwowych jak i te, które przetrwały próbę czasu i były w latach następnych kontynuowane:

- działania w zakresie małej retencji i odtwarzania terenów podmokłych będącej przyczynkiem do realizowanej obecnie na szeroką skalę programu „Małej retencji nizinnej”,
- rozbudowa parkingów leśnych i urządzeń turystycznych,
- zdobyte doświadczenia i działania w zakresie edukacji przyrodniczo-leśnej,
- wdrażanie metod gospodarki leśnej uwzględniających aspekty przyrodniczo-ekologiczne.

Z działań które należy kontynuować i cyklicznie powtarzać, można wymienić:

- ankietyzację, która zaplanowana do wykonania w przyszłym roku da zapewne ciekawy materiał porównawczy,
- odtwarzanie i budowa małych zbiorników wodnych w ubogich kompleksach sosnowych,
- coroczne wykaszanie łąk,
- współpraca ze środowiskami naukowymi.

Do działań prekursorskich można natomiast zaliczyć opracowanie mapy numerycznej, która jednak w tej formie nie przetrwała do dzisiaj, zarówno ze względów technicznych jak i też z tych, że w Lasach Państwowych przyjęto później nieco inną metodykę w tworzeniu map numerycznych.

Realizowana współpraca polsko-duńska oprócz wymienionych już wymiernych korzyści dla lasu i nadleśnictwa była ciekawym doświadczeniem zawodowym, umożliwiła nam zapoznanie się z nieco innym spojrzeniem na gospodarkę leśną i zapewne nie było by to możliwe w Nadleśnictwie Kliniska, gdyby nie utworzenie Leśnego Kompleksu Promocyjnego.